

ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано економічну сутність електронних грошей як платіжного засобу, а також їхній правовий статус в Україні. Визначено недоліки чинної системи державного регулювання їх випуску та обігу.

Ключові слова: електронні гроші, платіжні інструменти, платіжні системи, емісія електронних грошей, обіг електронних грошей, емітенти електронних грошей, держателі електронних грошей.

Прагнення нашої держави до повноцінної участі у міжнародних фінансових відносинах зумовлює необхідність застосування платіжних інструментів, адекватних сучасному рівню розвитку платіжних систем. До таких інструментів належать електронні гроші, поява котрих стала результатом стрімкого розвитку Інтернет-технологій і які поступово набувають дедалі більшої ваги як засіб платежу, доступний і зручний на рівні окремих регіонів і в глобальному грошовому обігу. Мета цієї статті – визначення сутності електронних грошей та їх правового статусу, аналіз проблем нормативно-правового забезпечення і державного регулювання їх випуску та обігу.

Сутність електронних грошей визначено у наукових працях низки учених, серед яких можна згадати Л. Царьову, М. Савлука, М. Березіну, А. Беліч, Б. Івасіва, А. Генкіна, В. Іванова, Д. Коптюбенко, Д. Кочергіна, Ю. Крупнова, О. Лаврушина, Г. Матюхіна, О. Махаєву, В. Міщенко, С. Овсейко, Ю. Пашкуса, С. Станицького, В. Усоскіна, Н. Шеленкову, В. Юровицького тощо. Проте серед науковців немає одностайності щодо сутності електронних грошей, що зумовлює необхідність подальшого дослідження цієї категорії, враховуючи як її економічну природу, так і правовий аспект.

Насамперед слід визначити особливості цього виду грошей. Гроші є однією з ключових категорій економічної науки, вони мають властивість еволюціонувати разом з економічним та науково-технічним розвитком суспільства, що впливає на їхні форми, види, зовнішній вигляд, засоби захисту. Перехід від індустріальної економіки до інформаційної зумовив використання новітніх технічних досягнень і у сфері грошового обігу та появу платіжного інструменту нового покоління – електронних грошей [1, с. 1]. Розглядати електронні гроші можна в широкому розумінні як усі види грошей, які випускаються і функціо-

нують у вигляді записів на рахунках на спеціальних технічних пристроях. За такого підходу до них належать і гроші, випущені державою в безготівковій формі, які функціонують у банківській системі електронних платежів, і гроші інших емітентів, які функціонують за межами банківської системи. Тобто цей термін можна застосувати до всього широкого спектра платіжних інструментів, які використовують інноваційні технічні рішення. Однак найчастіше згаданий термін вживають у вузькому розумінні, що охоплює саме недержавні електронні гроші, які функціонують в мережі Інтернет. Електронні гроші мають цікаву рису, яка полягає у подвійній економічній сутності. З одного боку, вони є засобом платежу, а з іншого – зобов'язанням емітента, яке має виконуватись звичайними грошима. Фактично в цьому сучасні електронні гроші повторюють еволюційний шлях такого засобу платежу, як банкноти, які в минулому також розглядалися як зобов'язання, що підлягало оплаті золотом або сріблом (дорогоцінними металами у монетах чи зливках).

Тепер спробуємо зробити стислий огляд думок відомих учених щодо сутності електронних грошей. Так, В. М. Усоскін запропонував визначати їх як записи у пам'яті банківських комп'ютерів, які передаються каналами дистанційного зв'язку, що фактично ототожнює електронні гроші із безготівковими розрахунками. Подібного тлумачення дотримувався Ю. В. Пашкус, який зробив висновок, що електронні гроші не є новим різновидом грошей, а їхній обіг – це той самий депозитний обіг, але з використанням нових інформаційних технологій. Певна зміна поглядів на сутність електронних грошей відбулася у зв'язку з поширенням електронних систем розрахунків. Так, М. П. Березіна стверджує, що низка термінів у згаданій сфері фактично вживається як синоніми, зокрема: «електронні гроші», «електронна система банківських по-

слуг», «система електронних платежів». Однак їх не можна вважати синонімами, адже електронні гроші функціонують і за межами банківської системи. Інший учений, Ю. С. Крупнов, стверджує, що це поняття у широкому розумінні застосовують до таких видів грошових компонентів та платежів: виписування рахунків за кредитними картками; накопичення заборгованості по електронним торговим рахункам; зберігання грошей на електронних рахунках; оформлення рахунків за електронними дебетовими картками; грошовий обіг з допомогою електронних чеків. Аналізуючи суперечності у визначенні сутності електронних грошей, О. І. Лаврушин зазначив, що деякі спеціалісти класифікують їх одночасно і як готівку («цифрову готівку»), і як безготівкові гроші [2]. Деякі спеціалісти не погоджуються з зарахуванням електронних грошей до готівки, оскільки це поняття передбачає фізичну наявність грошових знаків. Такої думки дотримується вітчизняний дослідник Л. К. Царьова, яка зазначає: «Готівка не втрачає властивостей грошей при сплаті будь-якому одержувачу і не залежить від наявності певної інфраструктури. Електронна ж картка для використання як платіжний засіб потребує наявності банкоматів та інших засобів, без яких здійснення електронного платежу неможливе» [1]. Хоча електронним грошам властива така позитивна риса готівки, як відсутність персоналізації. Як бачимо, в економічній науці нема єдиного підходу до визначення природи електронних грошей як засобу платежу. Однак кваліфікування їх як безготівкових платіжних засобів видається правомірним.

Отже, електронні гроші – це платіжний засіб, який існує тільки в електронному вигляді, а саме як запис у спеціалізованих електронних системах. Зазвичай транзакції здійснюють, оминаючи банківську систему, тобто через Інтернет або мобільний зв'язок. Обіг електронних грошей організовують спеціальні платіжні Інтернет-системи як-от: Яндекс.Гроші, RuPay, UkrMoney, PayPal, E-gold, Інтернет.Гроші, WebMoney, LIQPAY, Limonex і FlashCheque тощо. Працюють згадані системи за таким принципом: клієнт скачує із сайту програму, за допомогою якої створює собі так званий електронний гаманець. Щоб відкрити або поповнити рахунок використовують спеціальні картки передплачених послуг. Також можна поповнити рахунок готівкою в офісі компанії, банківським або поштовим переказом. Рахунок також дає змогу здійснювати видаткові операції – купувати товари через Інтернет, оплачувати комунальні платежі, поповнювати рахунки мобільних і кабельних операторів, переводити кошти. Крім того, є можливість переведення в реальні гроші шляхом зняття готівки в офісі компанії, переведення на

банківський рахунок або поштовим переказом. Згадані дії можуть супроводжуватись стягненням комісії в розмірі 1–5 % від суми, що можна вважати дуже помірною, враховуючи можливість оптимізації оподаткування й уникнення контролю. Глобальні телекомунікаційні системи дають змогу суттєво скоротити витрати на здійснення платежів, на емісію електронних грошей. Безперешкодно переміщуючись через державні кордони, вони набувають дедалі більшого значення як глобальний платіжний засіб. Електронні гроші можна класифікувати за такими ознаками:

1. За емітентом:
 - гроші, випущені державою, які функціонують у банківській системі безготівкових розрахунків;
 - електронні гроші, випущені банками;
 - електронні гроші, випущені іншими емітентами.
2. За сферою функціонування:
 - система електронних платежів, банківська система;
 - Інтернет.
3. За рівнем функціонування:
 - міжнародні;
 - національні.
4. За місцем знаходження емітента:
 - випущені резидентами;
 - випущені нерезидентами.

Враховуючи викладене, спробуємо окреслити комплекс переваг електронних грошей, які визначають зручність їх застосування і можуть зумовити більш масштабне використання як громадянами, так і суб'єктами підприємницької діяльності:

- 1) швидкість розрахунків;
- 2) анонімність;
- 3) скорочення витрат;
- 4) збільшення обсягів реалізації;
- 5) непідконтрольність для державних фіскальних органів.

Значна кількість дослідників обмежувалась аналізом електронних грошей лише як економічної категорії, зосереджуючись на їхніх перевагах та недоліках як засобу платежу, залишаючи поза увагою комплекс питань щодо правових основ емісії електронних грошей і її державного регулювання. Оскільки більшість їхніх емітентів є приватними фінансовими інститутами, постає потреба поглибленого дослідження цих питань.

В ЄС електронні гроші вперше згадано в офіційних документах у 1994 р., – у Звіті з електронних грошей Європейського валютного інституту (нині – Європейський Центральний банк). Пізніше з'явилося їх визначення – «Доповідь про електронні гроші» ЄЦБ 1998 р. тлумачить цей термін у широкому розумінні як електронне зберігання грошової вартості за допомогою техніч-

ного пристрою, яке може широко застосовувати для здійснення платежів на користь не тільки емітента, а й інших фірм, і яке не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для проведення трансакцій, а діє як передплачений інструмент на пред'явника. Офіційне визнання можливості здійснення електронного грошового обігу за межами банківських систем означає, що можуть з'явитись альтернативні грошові системи, що, своєю чергою, означає часткову втрату монополії держави на емісію грошей і зумовлює необхідність перегляду теоретичних основ побудови сучасної фінансової системи. Таке тлумачення втілене в законодавстві ЄС: Директива 2000/46/ЄС від 18.09.2000 р. щодо започаткування діяльності та її ведення установами, які здійснюють електронні розрахунки й електронні гроші стали юридичною категорією [1].

В Україні електронні гроші фактично функціонують уже кілька років, проте деякий час порядок їхнього випуску та обігу не мав належного правового регулювання, хоча це не заважало громадянам ними успішно користуватися. При цьому підстав для заборони їхньої діяльності не було. Адже платіжні системи, як правило, зареєстровано як юридичні особи або СПД, рід їхньої діяльності записано у статутах – найчастіше це консультативні, інформаційні послуги, надання яких не передбачає отримання ліцензії. Причому власники системи не зацікавлені обмежувати обіг електронних грошей. Також ані громадяни, ані бізнес не зацікавлені у створенні правил і механізмів контролю, які ускладнять їхню діяльність.

Однак тенденція до суттєвого зростання обсягів електронних платежів за межами банківської системи, враховуючи необхідність попереднього платежу у національній валюті та можливість обміну на національну валюту, фактично перетворює їх на сегмент грошового ринку. Відповідно постає необхідність втручання регулюючих органів із метою контролю за емісією електронних грошей (ЕГ) і зменшення ризиків учасників небанківських платіжних систем, що, своєю чергою, важливо для забезпечення стійкості фінансової системи і захисту національних інтересів. Крім того, прагнення України до євроінтеграції зумовлює необхідність узгодження вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, зокрема і у сфері розрахунків.

Враховуючи викладене, 25 червня 2008 р. постановою Правління НБУ № 178 затверджено «Положення про електронні гроші в Україні» [2], що можна вважати відправним моментом у створенні системи державного регулювання операцій з електронними грошима. Пізніше згідно зі статтями 7, 40, 56 і 67 Закону України «Про Національний банк України», а також статтями

9, 10 і 12 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та з метою удосконалення нормативно-правового регулювання випуску та обігу електронних грошей, Правління НБУ постановою від 4 листопада 2010 р. № 481 затвердило нову редакцію «Положення про електронні гроші в Україні». Цим актом встановлено вимоги НБУ до суб'єктів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні з урахуванням вимог Директиви Європейського парламенту та Ради Європи 2009/110/ЄС від 16 вересня 2009 р. про започаткування та здійснення діяльності емітентів електронних грошей, а також пруденційний нагляд за такою діяльністю. Положення, зокрема, визначає електронні гроші як одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента. Одним із суттєвих обмежень, які запроваджені цим документом, є те, що випуск електронних грошей, причому виражених лише в гривні, в Україні мають право здійснювати лише банки. Проте закріплення права емісії за банками не повинно спричинити суттєвих проблем у функціонуванні ЕГ, оскільки більшість їхніх систем в Україні створені банками або ще до прийняття постанови НБУ почали з ними співпрацю.

Висновки. Можна стверджувати, що електронні гроші – сучасний, перспективний та зручний платіжний інструмент. Важливою їхньою рисою є те, що гроші втрачають предметну форму і переходять у віртуальну, перетворюються на інформацію. Проте цю категорію можна вважати видом грошей, причому цілком адекватним сучасним економічним умовам і потребам. Крім того, вони потенційно можуть стати дієвим важелем податкової оптимізації та проведення розрахунків з уникненням небажаного контролю з боку державних фінансових і правоохоронних органів.

Чинне законодавство України, на відміну від законодавства ЄС, не надає права іншим, крім банків, суб'єктам випускати електронні гроші, що може стати перешкодою на шляху розвитку цього перспективного сегмента платіжної системи. Адже в такій ситуації, ряд установ випускає та організує обіг ЕГ фактично незаконно, що у разі зростанні їхнього обігу може призвести до дестабілізації грошово-кредитної системи. Тому необхідно врегулювання діяльності небанківських платіжних систем на законодавчому рівні з метою її легалізації. Причому основною метою регулювання має стати забезпечення надійності і платоспроможності таких платіжних систем, а нав'язування засобів контролю за операціями користувачів потрібно уникати.

З огляду на те, що електронні гроші використовуються у платіжних системах мережі Інтернет, вільно перетинають державні кордони, сфера їх застосування має тенденцію до розширення, можна стверджувати, що вони набувають статусу світового платіжного засобу, що, своєю чергою, підводить до висновку про необхідність удосконалення їх регулювання на рівні міжна-

родного та європейського фінансового права, а не тільки на рівні національного законодавства. Крім того, їхня поява означає, що держава в сучасному світі може втратити монополію на випуск грошей, що може призвести до певної дестабілізації фінансової системи і, власне, підводить до необхідності перегляду теоретичних основ її побудови.

Список літератури

1. Царьова Л. К. Норми законодавства ЄС про емісію електронних грошей та їх імплементація у законодавство України. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/esp/2010_2/10clkizu.pdf. – Назва з екрана.
2. Положення про електронні гроші в Україні, затверджене Постановою Правління НБУ № 178 від 25.06.2008 р. – К. : НБУ, 2008.
3. Деркач Т. Рік прориву : електронні гроші на службі підприємств / Т. Деркач // Бухгалтерія. –2011. – № 52. – С. 77–79.

D. Diakovsky

FUNCTIONING OF ECASH IN UKRAINE

The article analyse the economic assence of e-cash as a pay instrument, and also their legal status in Ukraine.

Keywords: electronic money, payment instruments, payment systems, issuance of electronic money circulation of electronic money, electronic money, electronic money holders.

Матеріал надійшов 11.04.2012

УДК 336.7:338.2

Жук В. М.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОНЕТАРНОГО ТРАНСМІСІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗА УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Статтю присвячено розгляду проблем, що виникають при застосуванні концепції монетарної трансмісії в умовах підвищеного ризику, пов'язаного із фінансово-економічною нестабільністю в країні. Проаналізовано перебіг економічної ситуації та застосування монетарних інструментів Національним банком України у кризові та порівняно стабільні періоди з 1998 по 2008 рік. Крім того, запропоновано оцінку рівня ефективності контролю Національного банку над макроекономічними показниками, надано рекомендації щодо підвищення ефективності грошово-кредитної політики.

Ключові слова: механізм монетарної трансмісії, фінансова криза, монетарна політика, Національний банк України.

Постановка проблеми. Грошово-кредитна політика як інтегральна складова економічної політики держави виконує, як правило, збалансовуючу та коригувальну роль, згладжуючи в коротко- та середньостроковому періодах наслідки

впливу різноманітних зовнішніх та внутрішніх факторів.

Серед факторів за часом і характером їхнього впливу можна виділити фактори короткострокової дії – різкі зміни цін на міжнародних ринках,